

NÉMETH ISTVÁN PÉTER

A csönd visszhangjai

E számomra mindig kedves és szemhéjam mögött is forgandó képekkel teli tájban nem lehetett nem gondolnom a költészetre. S ha rálapozok egy-egy könyv Tihany-fejezetére, tán nem is nagy csoda, a prózákat is csurdig találok lírával. Személyes emlékeimből és olvasmányélményeimből szeretnék kötni most egy csokrot, amelyet belecsvarak majd, ígérem, Balaton-, vagy ami ugyanaz: égbék-szín papírba, s hagyom hullámozni háttérében a levendulát is.

Nyaranta például a sajkodi strandról, tündér Tihanytól egészen a tündéres Badacsony válláig láttam, ha végignéztem nyugati irányban a tündéri tavon. (Garay János a Balatont hazánk tókirályának nevezte, s ő látta el a “tündéri” jelzővel. Kisfaludy Sándor a Badacsonyhoz tapasztotta a “tündéres” epithétont. Kosztolányi Dezső Balatonfüreden írott verses panaszában a Tündér Tihanyt kérdezi, hogy legalább visszhangjában él-e még az ifjúság?) Mennyi látvány, szín, forma előttem, s akkor még nem beszéltem arról a valóban könyvtárnyi irodalomról, amely Tihannal kapcsolatos. Ha össze szeretném gyűjteni valamennyit, esküszöm, olyan hatalmas könyvbe férnének bele, mint amekkorára a *Pannonbalmi Szent Benedek-rend történetének* VI/2. legvaskosabb kötete sikeredett 1916-ban, 1187 számozott oldalon.

Hol Tapolca, hol Budapest felől közeledtem feléje a vonaton, volt, hogy a déli parton futott velem a szerelvény, s Zamárdiból is megcsodáltam a hegyet a kettős toronnyal. Érkeztem Szántódról kompon Tihany kikötőjébe. Bicykliztem be a faluba Füred és Aszófő felé egyaránt. A Balatonnak cezúrája – Tihany. Eötvös Károly fogalmazta meg a legpontosabban: „Tihany két nagy tóvá választja el a Balatont. Csak a balatonföldvári fürdőtelep vidám lakói látják mind a két Balatont.” (Földvár, nemhiába, főrendi fürdővé vált.)

Kedves könyveimből többet is le tudok emelni polcaimról, amelyekben a félszigethez való közeledésüket örökítették meg a szerzők. (Már jártak a gőzhajók, de Tihany alatt megannyi halász egészen 1897-ig az úgynevezett ősi bodonhajóval közlekedett és dolgozott.) Nem csupán Garay János hajózott e tó szorosán át a Kisfaludy gőzösön, s nemcsak Ady Endre a Helkán, de kortársunk, Ágh István is leírta a balatoni látványt a maga „hajónaplójában”: „Egyszer májusban hajóztam Füredről Badacsonyba. Ámulatom zavartalan volt. Mintha állna a hajó, és a hegyek úsztak volna felénk. Először Tihany kéttornyú templomával közeledett és visszafordult, déli végét mutatta, s átúsztatott keskeny szorosán, utána nyugati oldalával továbbengedett a végtelennek tűnő ragyogásba...” Bertha Bulcsu az ellenkező irányból, vitorlásával Fonyód felől szokott Tihanyba vagy Füredre megérkezni. Néha kénytelen volt megpihenni, mivel a szélcsöndek veszteglésre ítélték ezen az útvonalon. Boldizsár Iván 1970-ben emígy emlékezett vissza: „Azért is lett Tihany választott szülőhelyem, mert ott kaptam rá a vitorlázásra. Ma százával rajzanak ki a kalózhajók, a finn dingik, az

olimpiai yollék és sok más kis hajó, a Balaton-parti klubokból, és a kormányru-
dat diákok, munkásfiúk, lányok tartják a kezükben, mintha öröktől fogva az
lenne a legtermészetesebb dolog a világon.”

Németh László, aki sajkodi házának, certosájának kajütnyi szobájában írta
1957-től egyenest a maradandóságnak esszéit, miközben tányérozta a maga
ültette gyümölcsfáit, mérte vérnyomását mint hipertóniás beteg, távol a fővá-
rosi irodalmi élettől már egy létösszegző hajóút látomásáról beszélt: „A Bala-
ton innét még ősszel is olyan, mint egy olasz öböl: a fonyódi hegy és a Bada-
csony közt mintha tengerre lebegnének ki a vitorlások; télen azonban a vörös
nádason túl az ólmos felhők alatt már nem a Tirréni tengerre, hanem a nemlét-
be viszi ki, akiért eljön a normann orrú hajó...”

A *Sajkodi esték* szerzője filmszerűen pergetett, sejtelmes képkockái egy író
szemszögéből és időződő szívéből hogy mennyire nem tűntek „tájidegenek”,
arról Passuth László esszesorai bárki kétkedőt meggyőzhetnek:

„Tihany Közép-Európa egyik legnagyobb tavának partja fölé épült. A víz
hőmérséklete a napéjegylenlőségi őszi viharokig ritkán esik 18-20 Celsius fok
alá. Partjának nádvilágára őszi, elementáris csend borul, s nyári képét is a
vitorlák szépítik meg, nem hallani motorpuffogást... Aki Tihanyt megkedvel-
te – rendszerint nem barátja a harsány örömeknek: kissé maga is egybeolvad
azzal a majdnem transzcendentális légkörrel, mely finom párájával bevonja
Tihanyt.”

Ha Tihanyra gondolk, nevének szláv eredetében mégis a csend muzsi-
kál.

A Tihanyi Alapítólevél hártájára 1055-ben I. András királyunk valahai
scriptora a tollhegyével azt kanyarította, hogy TICHON. Tyihij, tyihaja... Tehát
'csendes'. Ha szláv ember személynevről kapta volna a település a Tihany
nevet, akkor is ez volna az én úgynevezett szerelmes etimológiám 2013 októ-
berében. S az olvasmányélmények szintén ebbéli érzeteimet erősítik föl. Lám,
Lengyel József is eljátszott a szóval: „Tíha, tíha, tíha, Tihon, Tihany... Különös
itt a csend. Hullámok zúgnak alatt, zúgó fák körös-körül és legfelül, legbelül a
sziklákból, kolostorfalból, királlysírból, a sokszoros csendből: sokszoros vissz-
hang. Nem tudták hol van. A régi térképeken a Balaton déli oldalába rajzolták
bele a félszigetet. Még a híres Mercator féle térkép is így mutatja 1585-ben.
Pedig ekkor már majdnem fél évezrede nyugszik Tihany szikláján az árpádházi
I. Endre és megvan az Alapítólevél, mely magyar szavakkal magyarázza a latin
okmány földrajzát. Nekünk ezért a világ közepe: Tihany.”

Ács Anna a magyar Tempevölgyet ábrázoló Jókai Mórt jellemezte a követke-
zőképpen: „Tihany a nyugalom érzését keltette benne: 'Milyen szép lehet az
élet végnapjait itt tölteni el.' - fakadt ki belőle a sóhaj. Elismeréssel írt a kolos-
tor páratlan fekvéséről, környezete különleges szépségeiről, a kolostor kitűnő
igazgatójáról, a kolostor kincseit bemutató bencés szerzetesekről.”

Mostanában legtöbbször tapolcai otthonomban Tihanyt a Balatonfüred fe-
lől közlekedő vonatokból képezem el: fülkeablak keretezi a látványt Aszófő
felől. Édesanyám áll az előtérben. Festményén Udvardi Erzsébet is ideálmodta,
e tájba halott édesanyja eleven emlékalakját. A háttérben, úgy érezte, annak a

Tihanynak kell lennie, amit a víz egészen átölelne, de ez csak majdnem sikerül az őselemnek. A félsziget nem teljes sziget, már Lázár deák térképén sem. (Nyoma sincs Galerius császár csatornájának, aminek segítségével ideig-óráig elmondhatták a régi rómaiak, hogy van nekik is itt insulájuk. A középkorban a félszigetet egy töltésen haladó út kötötte össze a szárazfölddel. De összekötötte!)

Legendatermő táj ez, hiszen a hajdani (belső) hajókikötőbe érkezett vendégeket gyerekek rohanták meg, s hangos szóval szuvenír gyanánt a kecskekörmököt kínálták zsebeikből. Az ügyesebbek Garay János híres regéjének verssorait is tudták idézni. Ma már nem vet ki élém a tó ilyen, a Pannon tengerből maradt congéria-töredékeket, az Echo elhalkult a megannyi új épület miatt. Ám a templomfal ma is visszaveri az elkiáltott szavakat, mint hajdanában, amikor még 12 szótagot, vagy teljes hexametert is képes volt megismételni. Legendatermő e táj hát! Mesebeli száműzött király illenék bele, s a 20. századi történelem még ezt a szomorú históriát is megadta. Ma az újjászentelt Kálvária keresztjei mögött találhatók Boldog IV. Károly ereklyéi. A keresztokról és bronzkorpuszaikról eleven, gyerekkori emlékeket őrzök. Valahányszor Sümegre mentünk, szüleimmel a temető mellett haladtunk el. Hol nagy fény, hol eső verte azokat az éppen Tihanyból száműzött szobrokat. Hiába volt a település Padányi Márton kedves lakhelye, kitűnt, hogy eleve nem a vár alatti mezővároskához arányos a félszigetről származó kompozíció.

Az ereklyékről pedig földidéződik édesanyám barátnőjének családi legendáriuma. Simon Éva néni, a hegymagasi tanító lánya, arról mesélt édesanyámnak, hogy amikor az utolsó uralkodó a tihanyi monostor első emeletének délkeleti sarkán lévő szobák egyikében töltötte pár napon át éjszakáit (1921. október 26. és 31. között), IV. Károlynak a leghőbb kívánsága egy olvasólámpa volt. Éva néni felmenői közül kerültek ki, akik a világító alkalmatosságra ernyőt kézimunkáztak sebtében. Nem biztos, hogy minden birodalom elmondhatja ezt magáról, hogy királyának mindennapos igénye volt a szellemiekre. Az aszófői állomásról a Dunán át a Fekete tengerre, majd Madeirára vitte a hajó. (Habsburg Ottó a Balaton Akadémia ünnepségén kezét szorított velem. A tihanyi polgármester Édes felségnek szólította IV. Károly fiát, s arra kérte a kilencvenes évek elején, hogy igazgassa utunkat Európába. A szintén jelenlévő Papp Árpád, a forradalmi hevületű poéta felfortyant, s tisztelettel Elnök úrnak szólította a politikust, köszönte Magyarországhoz való ragaszkodását, de arra intett minden vendéget, hogy mi mindig is ott voltunk Európában, nem kell hát oda bevezetni minket.)

Édesanyám mellől hallgattam az apátsági templomban tartott orgonahangversenyeket. Bach fúgáitól még a faragott szobrok alatt ülő hús-vér nőknek is angyali arca lett. Egyikük lényének vonásait mohó kamasz-szemem annyira beitta 1976 nyarán, hogy a mai napig föl tudom idézni. Boksay György írta meg a legendás faragó mester történetét *Párbaj a Balaton jegén* című könyvében. Egy tihanyi leányzó volt modellje Stulhof Sebestyén uramnak, akinek nyughelye, bár nem a fölszentelt bencés papok regulái szerint kellett élnie, mégis csak a barátok kriptájában van. 1799-től holtában is így becsülték azt a tiroli mű-

vészt, aki áhítattal és mestersége bravúros fogásaival kifaragta többek közt a főoltárt, a szószéket és az apáti trónust. Beszélük, Szentesi Rozika volt a nagy szerelme, akinek korai halálát követően a faragó már csak az amor sanctusnak élt. Boksay György meséje szerint: „Szébb lett a templom, mint bármely épület a környéken. Ma is csodálják faragványainak szépségét messzi tájakról is, s meghallgatják a legendát, amelyet a tihanyi nép megőrzött: az egyik oltárnál térdeplő angyal viseli Stulhof Sebestyén kedvesének arcvonását.”

A templom kiállítótermei Borsos Miklós rajzaival hívnak vissza. Feledhetetlenek a tusrajzok a hetvenes évekből. Akár a Balaton, akár az Arno partján készültek. Mennyi bukott ember a műveken: Káin sújtotta Ábeltől Jézuson át Don Quijotéig, akiket Borsos hite szerint fölemel az idő, mivel a hősöket meg lefokozza. A papírra festett képekkel együtt vallják ugyanezt a súlyos szobrok. Így summázott Tihanyról, életről-halálról és művészsorsról Borsos Miklós *Víz és ég* című lírai prózájában: „...itt fogantak – készültek szobraim. A portrék költőinkről, a Pásztor, a telt Démeter asszony, a csillagnéző, a napok az érmekek hátlapjain: az örök probléma változatai – ég és víz, ég és föld találkozásában az emberi alak létezése, értelme.”

A Rege presszó teraszán olyan székekben foglalhattam helyet, amikben előttem Déry Tibor, Illyés Gyula, Keresztury Dezső üldögéltek. (Csonka regiszter.) Itt ittam először Pepsi Colát tíz évesen. A köhögés elleni szirupos orvosságot juttatta eszembe a nagy nyárban. Még pillantás a tóra, ahol éppen vitorlások versenyeznek, de érdekel a bástya alatt a fúvószeneke is. A bástyákövek északolasz kisvárosokat idéztek, Fodor Andrásnak Arezzo-t juttatták eszébe, de alant a tó már a legdélibb talján csodákra emlékeztetnek. Lipták Gábor 1963-ban azt írta *Vallomások a Balatonról* című könyvében, hogy Caprival verseng itten a tihanyi kilátás. Hány meg hány tévéfelvételt vagy közvetítést láttam még innen a fekete-fehér képernyőjű készülékünkkel, egyszer Zákonyi Feri bácsi, máskor neves régészünk mesél az I. Endre sírját őrző altemplomról. Bujtor István (Ötvös Csöpiként) szintén tartott seregszámlát humoros, de izgalmas bűnügyi történeteiben a Rege cukrászda fedélzetén. Bár Bertha Bulcsu után ring már vitorlásával, ama normann hajó farvizén, vidám jeleneteit nem unnam századszorra sem.

Az újságírók üdülőjében látogattuk meg édesapám egyik diáktársát, Balázs Miska bácsit. Tízegynéhány éves lehettem. Elsorolta, ki mindenki él és alkot ezen a tihanyi Parnasszuson. Gyerekfejjel persze nem jegyeztem meg azonomód minden nevet, ám szerencsére később Illyés Gyula a naplójában egy vidám pinceszert követően szerét ejtette az enumerációnak: „Milyen kevés is kell visszavarázsolni azoknak a helikoni időknak az ajérját. A legkisebb ürügy elég, ha megvan az adottság. Borsos, Déry, Józsa [Bodosi György pécselyi orvos-költő], Lipták, Németh, Passuth és szerénységem együtt – feleségestül – elég elütő színű gyöngyfüzér. Együtt ülünk egy prészáz előtti hosszú asztal mellett a Bakony balatoni lejtőjének egyik édenkertien szép tája fölött a kezdődő alkonyodásban jó beszélgetésben, noha a közös nevező csak az, hogy házigazdánk tíz-húszpernyi autózással épp bennünket tudott összeszedni egy kis borkóstolásra, majd birkaparikásra.”

Jártam a félsziget nyugati oldalán, ahol Németh László certosájának köveit unokája esküvője alkalmából megsimogathattam. (Bodosi György a következőképpen írta le a szó szerint menedékházat: „...valóban cellához volt hasonló, bár külseje inkább a hajdani cselédek viskóihoz hasonlított. Abban is, hogy minden komfort nélkül való volt. Mosdásra lavór szolgált, főzésre egy kis tűzhely, melynek melege fűtötte egyben a szobát, képzelhető, hogy – télvíz idején – mennyire alacsony hőfokra. Csak annyira, hogy meg ne gémberedjenek az ujjai.”

Legtöbbször a Gödrösnek nevezett strandra mentem fürödni 2000 nyarán E helyt a barátlakások közelében aztán mindig Csokonai jutott eszembe, hogy bizony a füredi part ellenében itt búcsúzott kedvtől, reményektől és Lilláktól. Megelégedett volna egy ilyen szerzetesi zuggal. Mi tagadás, ma már nem is tudna egy költő a verseiből szerzett pénzből ingatlant venni errefelé... Ám e kijelentésemet sem csupán poétai erszényem méretére alapozom, jobb okom van rá! Szapudi András megírta már Kazinczy Ferenc Tihanyból Szántódra való átkelésének kalandját ismertette. Szapudi idézett a naplóról Kazinczytól, majd a hajdan volt szegényes falu képét, amit a széphalmi mester látott, összevillantja a modern korival: „[Kazinczy] Tihanyról nem éppen hízelgően emlékezett meg úti naplójában. 'Nem képzelheted el, barátom, mely kieszen rút Tihany. Olyan ő, mint a toilette mellett ülő borzas lányka, midőn bosszankodik, hogy álmából felköltötték...' Egyszóval nemigen bízott az egykori halászfalucska jövőjében, s ma feltehetően ugyancsak csodálkozna, hogy egykori egész örökségéért – amelyet egyébként a magyar irodalomra költött – sem tudna egy „kies lakot” vásárolni magának Tihanyban.”

Kerékpárommal sokszor körbekerültem a félszigetet, közben letámasztva a drótszamarat, kapaszkodtam a gejzírt kúpokhoz, föl, vagy néztem csak az erdő fái közül a tó felé. A Belső-tó kis csárdájával csalogatott. Eszembe sem jutott a templomtornyokkal szemben ülve, jobbról arra a Balatonhoz képest tényleg ded horgásztavacsára is nézve, hogy fölbukkanhatna ebben a csöndes és jó védettségben a Németh László emlegette normann hajó. Útikalauzom legtöbbször Jankovich Ferenc Balaton-antológiája. Bár megfogadtam Kósa Csabának, hogy e kis breviáriumban nem szerepeltetek verset, ha már minden tihanyi próza is egyben lírai, hadd rekessem be gyűjtőmunkámat Jankovich ajánlásával, vagyis költő prózájával:

„Új költészetünk határtalan nagy fényszerelme, és az érzést az atomokig bontva-elemző értelemvilága új helyét keresi a Balatonnak is a világban. Fiatalabb költészetünkkel – Takáts-csal, Weöressel - Illyéssel, Szabó Lőrincsel – vágyunk a végtelen felé tágul, mohóan, egyre mohóbban. És hogyné, mikor egytestvér, ős-rokon: a tenger és a Balaton... Szeretném hinni, hogy ez a vágy nem a nemlét vágya, hanem a habok szabad csapongásáé a tengerek felé az egytörvény szerint, nem elsóvárgás a fixből, a nixbe, hanem az új életérzés még alakvágyó kifejezése, az új maradandóság hozzáméretkezése a mindenhez-visszonyuláshoz: melyből számunkra is új lét fakad, olyan, ami megvigasztalja Csokonai magános, árva szívét...”